

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه دانشجویان دختر مبتنی بر نظریه زمین‌های

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

احمد عباسی دره‌بیدی^۱، طیبه زارعی^۲، نگار کاظمی اسفه^۳

چکیده

هدف: بهره‌مندی از حجاب مطلوب، یکی از مهم‌ترین دستورات اسلامی و راه‌های رسیدن به آرامش فردی و اجتماعی است. رعایت حجاب به عنوان یک دستور دینی، در رشد و توسعه فرد و بقای جامعه نقش شایانی دارد. توجه به این آگاهی که چه نوع حجابی مطلوب است، می‌تواند در برنامه‌ریزی و تصمیمات مختلف افراد تأثیرات زیادی داشته باشد. دانشجویان به عنوان یکی از اقشار فرهیخته جامعه می‌توانند در تصمیم‌گیری‌ها و سیاستگذاری‌ها، نظریات سازنده‌ای ارائه کنند. به همین دلیل، هدف پژوهش حاضر، واکاوی ویژگی‌های حجاب مطلوب از دیدگاه دانشجویان دختر بود. **روش:** پژوهش حاضر بر اساس رویکرد کیفی و نظریه زمین‌های انجام شده است. داده‌های مورد نیاز با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و عمیق از دانشجویان دانشگاه‌های دولتی اصفهان، قم، آزاد اسلامی اراک و کرمانشاه، گردآوری و طی سه فرایند کدگذاری باز، محوری و گزینشی، جمع‌آوری، مفهوم‌پردازی و تجزیه تحلیل شده‌اند. **یافته‌ها:** پس از جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی مصاحبه‌ها، یافته‌های پژوهش شامل ۱۸۲ مفهوم اولیه، ۸۵ مقوله فرعی و ۱۸ مقوله اصلی و مقوله هسته نیز «حجاب مطلوب» بر ساخت شد و مدل پارادایمی شکل گرفته، شرایط و علل، عوامل و ضرورت‌های لازم را بازنمایی کرد. **نتیجه‌گیری:** با توجه به یافته‌ها و نتایج پژوهش، لازم است برای داشتن حجاب مطلوب، تمام مؤلفه‌های اثرگذار با اتخاذ تدابیر و راهبردهای لازم، پیامدهای شایسته این امر را فراهم سازند.

واژگان کلیدی: دانشجویان دختر، حجاب مطلوب، مدل پارادایمی، نظریه زمین‌های، خانواده.

◆ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۹

۱. کارشناس ارشد مشاوره مدرسه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک. اراک، ایران (نویسنده مسئول). نشانی: اصفهان،

نجف‌آباد؛ دبیرستان پروفیسور اسرافیلیان. نامبر: ۴۲۶۸۲۲۵۵ / a.abbasi.d2020@gmail.com

۲. دکترای علوم قرآن و حدیث، استادیار و عضو هیئت علمی گروه معارف، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

کرمانشاه، ایران. t_zareie_maaref@yahoo.com

۳. کارشناس ارشد هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. nkazemiesfeh@gmail.com

الف) مقدمه و بیان مسئله

یکی از موضوعات مهم در رابطه با انسانها، مسئله پوشش و لباس آنهاست که از آن به عنوان حجاب یاد می‌شود و علاوه بر آنکه یک موضوع دینی و مذهبی است، موضوعی انسان‌شناختی نیز محسوب می‌شود. حجاب و عفاف به عنوان یکی از ارزشهای مهم در تعالیم اسلام، در همه ادیان الهی نیز مشترک است (جاوید، ۱۳۸۹: ۱۱) و انسانها با داشتن صفات الهی مانند حیا و حریم شخصی، به صورت فطری تمایل به داشتن حجاب و پوشانده بودن خود دارند؛ زیرا مسئله پوشش به شکل اجتناب‌ناپذیری با بدن مرتبط است.

حجاب در لغت به معنای «پرده، ستر، روی‌بند، برقع و چادری که زنان سر تا پای خود را با آن می‌پوشانند» دانسته شده است (معین، ۱۳۷۹، ج ۱: ۱۳۴۰؛ عمید، ۱۳۶۷: ۵۵۷) و چیزی است که پوشانیدن با آن انجام می‌گیرد (ابن‌منظور، ۲۰۰۰، ج ۴: ۳۶) و باعث بازداشتن و ممانعت از دسترسی به چیزی است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۲۱۹)

حجاب و نوع پوشش هر فرد، عناصر متفاوتی از هویتها را به نمایش می‌گذارد و این هویت، با معناداری سروکار دارد. بنابر این، معانی به خودی خود، در ذات اشیا قرار ندارند و بر اساس موقعیتهای مختلف بر آنها حمل می‌شوند. پس پیامد و برآیند سازگاری و ناسازگاری با معنای اشیا، همیشه موضوعی برای گفتگو بوده است و افراد نمی‌توانند همیشه هویتی ثابت داشته باشند؛ زیرا هویتها در طول زمان تغییر می‌کند. بر همین اساس، استفاده از پوشش و شیوه لباس پوشیدن یا همان رعایت حجاب ممکن است در میان افراد، در طول زمان و بر اساس شرایط زمانی و مکانی، دچار تغییر و تحول و باعث تغییرات هویتی شود.

مراجع متولی ترویج فرهنگ عفاف و حجاب در کشور ما، در قالب سازمانهایی که قادر باشند در کشور جریان‌سازی کرده و در شکل‌دهی به فرهنگ جامعه نقش اصلی را داشته باشند، به خوبی عمل نکرده و عملاً میان نهادهای فرهنگ‌ساز جامعه، به جای داشتن جایگاه برتر و غالب، به سازمانهایی تبدیل شده‌اند که در میان سایر سازمانها و نهادها، سهمی - گاه اندک - را در تعریف رفتارهای جامعه دارند (مختاریان‌پور و گنجعلی، ۱۳۹۰: ۱۳۲) و حتی نتوانسته‌اند در میان تعریفهای متعدد از حجاب، آنچه کامل و مورد قبول همگان باشد و قابلیت استفاده مناسب با شرایط زمانی و مکانی مختلف را داشته باشد، ارائه دهند و این موضوع، حجاب را در تضادهای مختلف قرار داده است.

مسئله حجاب در ایران، در چالش میان دو گفتمان رقیب است. از یک سو، گفتمان دینی که در آن اصل معنابخش پوشش، قاعده عفت است و ارزشهایی مانند تقدس خانواده در ارتباط با مفاهیم دیگر، مانند عفت، مصونیت و حجاب، نظم گفتمانی را شکل می‌دهند. به نظر می‌رسد مذهب با تأکید بر تکامل روح و پرورش درون، بدن و پرورش جسم را مورد بی‌اعتنایی قرار می‌دهد و با لباسهای گشاد و بلند، جسمیت و برآمدگی‌ها و کشیدگی‌های تن را نادیده و انکار می‌کند. از سوی دیگر، اصل معنابخش پوشش در گفتمان رقیب (گفتمان غیر دینی)، اصالت نفس آزادی فردی است و تن به مثابه «خود عینی» در لباس نمود پیدا می‌کند و پوشش کارکردی برای «خودنمایی» دارد. در این گفتمان، لباسهای رنگین و بدن‌نما، نشانه ورزشی تن و مهارتهای بدن است. (مریدی و رهگذر، ۱۳۹۵: ۹۶)

ایران که سابقه تجربه یک انقلاب بزرگ و همه‌جانبه را داشته است، عقاید و شیوه‌های زندگی در آن دچار تحول و بازاندیشی قرار گرفته و به نظر می‌رسد مسئله حجاب نیز با گفتمانهای متعدد ارتباط برقرار کرده باشد. برای مثال، در گفتمان سیاسی، لباس کارکرد «وحدت‌بخش» و همسان‌کننده دارد. به همین دلیل، نظامهای سیاسی با تعریف و تعیین «پوشش مناسب»، از یک سو به دنبال اعمال کنترل بر بدن و انتخاباتهای فرد می‌باشند و از سوی دیگر، به دنبال القای هویتی یگانه بر پایه تعاریفی خاص؛ ملی، میهنی، تاریخی و اسطوره‌ای، از پوشش برتر یا مناسب برمی‌آیند (همان). این در حالی است که در سالهای اخیر یکی از مهم‌ترین مسائل کشور، کم‌رنگ شدن تدریجی فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه و به خصوص در شهرهای بزرگ است. ریشه این مشکل در این است که نگاه راهبردی و روشمند به نهادینه‌سازی فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه وجود ندارد (مختاریان‌پور و گنجعلی، ۱۳۹۰: ۱۱۸) و گفتمانهای سیاسی مسلط به سمت الگوهای ساختاری و تجویزی پوشش تمایل دارند؛ این الگوها، کارکردی همسان‌کننده و وحدت‌بخش داشته، با عدم تطابق با الگوهای مناسب، به عنوان ناهنجار شناخته می‌شوند؛ اما خارج از نظامهای کنترلی که بر یکدستی لباس تأکید دارند (مانند لباس کارمندان و دانش‌آموزان). افراد در زمینه‌های اجتماعی نامتجانس و ناهمگون در انتخاب نوع پوشش، متنوع و متفاوت‌اند؛ لذا کشمکش برای تعریف «حجاب مطلوب یا پوشش مناسب» در نظامهای کنترل‌شده (مانند آموزشی و اداری) و کنترل‌نشده (مانند خیابان)، متفاوت و بحث‌برانگیز است. به همین دلیل، بحث «حجاب و پوشش مناسب و مطلوب» اغلب به چالشی فرهنگی، مذهبی و سیاسی تبدیل شده است. اغلب سیاستهای دولتی پوشش در ایران، با طرح «پوشش مناسب و مطلوب»، الگوهای

کنترلی و تجویزی را دنبال می‌کند و انتظارات سیاسی از لباس که دلالت بر همسانی پوشش در برابر تنوع و آزادی انتخاب قرار گرفته‌اند، بحث پیرامون «حجاب و پوشش مطلوب» را به چالشی مهم تبدیل کرده (مریدی و رهگذر، ۱۳۹۵: ۹۷) که پرداختن به مسئله حجاب را در بسیاری از مواقع دچار افراط و تفریط کرده است.

با این وجود، در سالهای اخیر با ورود مدرنیته و وارد شدن به مفهوم دهکده جهانی و پسامدرن، همراه با گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی مانند اینترنت، ماهواره و انواع فضاهای مجازی و برنامه‌های ارتباطی، فرهنگ مدرن در جامعه گسترش پیدا کرده و بسیاری از ارزشها و مفاهیم به دنبال یکسان‌سازی فرهنگی (خواجانه‌نوری و زاهد، ۱۳۸۴: ۷)، دستخوش تغییر و تحول شده و این روند موجب تفاوت و تمایز در فکر، اندیشه، عمل و رفتار انسانی شده است؛ به طوری که مدام سبکهای سنتی، اعمال و رفتار دچار چالش و بازتعریف می‌شوند و افراد سعی می‌کنند «خود» را در قالب جدیدی معرفی کنند یا حتی تغییر دهند. در برخی مواقع نیز اقدام به بی‌حجابی یا کم‌حجابی، به عنوان یک شیوه ابراز هویت و متمایزسازی خود استفاده می‌شود؛ در حالی که بی‌حجابی با آسیبهای زیادی همراه است و علاوه بر اموری چون مزاحمت‌های جنسی (فیاض و آمربین، ۲۰۲۳)، باعث پامال شدن حقوق افراد، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی، گسترش فساد و افزایش خشونت جنسی در رابطه با زنان و ... می‌شود.

زنان به عنوان نیمی از افراد جامعه و گروه اصلی مربوط به حجاب، در معنای مصطلح با تعاریف و طرحهای مختلف از حجاب روبه‌رو شده و به نظر می‌رسد که اصلی‌ترین نماد سبک زندگی دینی و اسلامی که برای زنان همان حجاب است، دچار دگرگونی شده و با شکل و شمایل مختلف نمایان می‌شود. در چنین فضایی، بحثهای مختلفی توسط اندیشمندان دینی، اجتماعی، فرهنگی، روان‌شناسی و دیگران صورت می‌گیرد؛ اما به نظر می‌رسد نیاز اصلی در این زمینه، شناسایی حجاب مطلوب از دیدگاه خود بانوان است.

در پژوهشهایی که تاکنون انجام شده، به بحث حجاب مطلوب از دید بانوان و به خصوص دانشجویان دختر کمتر پرداخته شده است (مختاریان‌پور و گنجعلی، ۱۳۹۰؛ رجالی و همکاران، ۱۳۹۱؛ کربلایی پازوکی و خوانین‌زاده، ۱۳۹۳؛ مریدی و رهگذر، ۱۳۹۵؛ حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷؛ قربان‌پور لقمنجانی و همکاران، ۱۴۰۱). از طرفی، محیط دانشگاه شاهد رشد بی‌حجابی یا کم‌حجابی شده است و این

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ♦ ۱۲۱

امر به عنوان یک مشکل جدی برای فرهنگ دانشگاه اسلامی مطرح است (کربلایی پازوکی و خوانین‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۷۳) و طیفی از انواع پوششها را به همراه داشته است که به دنبال آن، موضوع بدحجابی یا بی‌حجابی به عنوان یک دغدغه در سطح جامعه و دانشگاه مطرح شده و لازم است برای پیشگیری از آسیبهای آن، بیشتر مورد توجه قرار گیرد و مطلوبیت آن از دید دانشجویان دختر بررسی شود. با توجه به اینکه شهرهای اصفهان، قم، اراک و کرمانشاه، از شهرهایی با پیشینه تاریخی و مذهبی بلند بوده و دانشگاههای آنها دارای سابقه درخشان علمی و مذهبی‌اند، بررسی حجاب مطلوب از نظر دانشجویان دختر دانشگاههای این شهرها موضوعی مهم قلمداد می‌شود. لذا در مقاله حاضر به این مسئله پرداخته می‌شود که حجاب مطلوب از نظر دانشجویان دختر دانشگاههای شهرهای نامبرده، دارای چه ویژگی‌هایی بوده و مدل پارادایمی آن به چه صورت است. بر این اساس، دیدگاه و نظرات دانشجویان دختر، بررسی و تحلیل می‌شود.

قابل توجه اینکه حجاب مطلوب - چه در حیطة نظری و چه در عرصه عملی - بسیار فراتر از یک یا چند بحث و نظریه تعمیم‌نیافته محدود‌نگر و حتی فراتر از یک قانون است و مطالعه پیرامون آن در جهت رشد و تعالی بانوان و آگاهی از معیارهای آن توسط دانشجویان دختر می‌تواند یاریگر انتخاب آن باشد. لذا ضرورت پرداختن به حجاب مطلوب با توجه به اندیشه اسلامی و از نظر دانشجویان به عنوان قشر تحصیل‌کرده، لازم است و می‌تواند ضمن در بر داشتن نتایج مطلوب در سطوح مختلف فردی و اجتماعی، گامی در راستای پر کردن شکاف میان نظر و عمل در این رابطه باشد. با توجه به مطالب مطرح‌شده، هدف اصلی تحقیق حاضر، طراحی مدل پارادایمی حجاب مطلوب با توجه به اندیشه اسلامی و بر اساس نظریات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی است. در این زمینه، سؤالات اساسی نیز عبارتند از:

۱. شرایط علی مدل حجاب مطلوب با توجه به نظرات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی چیست؟
۲. شرایط زمینه‌ای مدل حجاب مطلوب با توجه به نظرات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی چیست؟
۳. شرایط مداخله‌گر مدل حجاب مطلوب با توجه به نظرات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی چیست؟
۴. راهبردهای مدل حجاب مطلوب با توجه به نظرات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی چیست؟

۵. پیامدهای مدل حجاب مطلوب با توجه به نظرات دانشجویان دختر با تحصیلات عالی چیست؟

۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

در همه ادیان الهی، حفظ حجاب و عفت به عنوان یک فضیلت اخلاقی و اجتماعی در پاسخ به ندای طبیعی و فطری، تأکید شده است. در اسلام، رعایت عفت و حریم محرم و نامحرم برای زن و مرد مسلمان از اهمیت خاصی برخوردار است؛ تا جایی که حجاب زن در برابر مردان بیگانه از ضروریات دین شمرده شده است. (حکیم، ۱۹۶۹، ج ۵: ۲۳۹)

حجاب در لغت، بیشتر معنای پرده و پوشش یا مانع می‌دهد و می‌توان آن را در دو جنبه ایجابی و سلبی مورد توجه قرار داد که انسانها یا از روی غریزه و ادراک یا از روی هنجار و فشار اجتماعی آن را رعایت می‌کنند. با این وجود، رعایت حجاب و اهتمام به آن دارای آثار و پیامدهای فراوانی است که بر اساس نتایج تحقیقات، در بُعد فردی باعث آزادی زن، سلامت جسمانی، استحکام خانواده و آرامش و امنیت و در بُعد اجتماعی، موجب سلامت اخلاقی جامعه، مسئولیت اجتماعی و حفظ نیروی کار و استقلال فرهنگی و سیاسی می‌شود (رهنما و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۵). از طرفی، مسئله بدحجابی و نبود حجاب مطلوب به گونه‌ای نیست که اثباتش نیازمند ارائه آمار و ارقام باشد، بلکه با نگاهی کامل و متفکرانه، وجود آن و ضرورت ایستادگی مقابل آن، به خصوص از نظر آثار و پیامدهایی که بدحجابی و نبود پوشش و حجاب مطلوب می‌تواند در قالب روابط نامشروع و نامعقول دختران و پسران، زنان و مردان و سایر انحرافات اجتماعی را به همراه داشته باشد، آشکار می‌شود. (حسینزاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰)

از آنجا که پوشش و حجاب، مانند یک رسانه و کنش ارتباطی، از یک سو تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جامعه و از سوی دیگر، متأثر از کنشگران اجتماعی اعم از زنان و مردان است؛ در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به دلیل آسیب‌پذیری درونی جامعه و تهدیدهای بیرونی، انتقال فرهنگی حجاب با مسائلی مواجه شد و رعایت نکردن حجاب اسلامی یا کم‌توجهی به آن، همراه با نبود رویکردی جامع و کامل در این رابطه، موجب جریحه‌دار شدن وجدان جمعی و تبدیل آن به مسئله اجتماعی شد (محبوبی‌منش، ۱۳۸۶). با وجود اقدامات گسترده برای پرورش حجاب و عفاف در ایران، مشکلات و مسائل جدی‌ای در این فرایند مشهود بوده است (سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۴۱-۱۰۰)؛ لذا تعاریف و برداشتهای متعددی از حجاب از مناظر مختلف عنوان می‌شود که این امر

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ♦ ۱۲۳

آسیبهای خاص خود را دارد و ارائه الگویی از حجاب مطلوب را ضروری می‌سازد. بانوان به عنوان اهداف اول حجاب و کسانی که بیشتر با مسئله حجاب در ارتباطند و طبق اهداف استعماری دشمنان، مسئله حجاب آنان، از اهداف جنگ نرم و تهاجم فرهنگی غرب است (قربی، ۱۳۹۲: ۳۱)، می‌توانند با انتخاب حجاب مطلوب و یک پوشش دینی مناسب، مانند پادزهر، تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن را در این زمینه خنثی سازند. (اکبری، ۱۳۸۹: ۹۳)

بر اساس نتایج تحقیقات، نگاه و نگرش دانشجویان به مسئله حجاب متفاوت بوده و طیفی از انواع حجاب را مورد استفاده قرار می‌دهند (رجالی و همکاران، ۱۳۹۱). با این وجود، آنچه در زمان حاضر برای بانوان در جامعه اسلامی و حفظ هویت ملی و دینی و مقابله با تهاجم فرهنگی غرب اهمیت می‌یابد، حفظ حجاب و برخورداری از حجاب مطلوب متناسب با شخصیت زن مسلمان و ایرانی است که بتواند همزمان ایمان و آینده فرد را تضمین کند؛ یعنی حجابی که هم در بر دارنده دستورات اسلام باشد و هم از نظر اجتماعی و زندگی در جامعه جدید از مطلوبیت برخوردار بوده و هماهنگی متناسب با محیط و فضای مد نظر را داشته باشد. به همین دلیل، اهمیت و ضرورت این پژوهش برای آن است تا به واکاوی ویژگی‌های حجاب مطلوب از نگاه دانشجویان دختر دانشگاه‌های اصفهان، قم، اراک و کرمانشاه پردازد. دلیل انتخاب این دانشگاه‌ها، سهولت دسترسی پژوهشگران و همچنین آگاهی از دیدگاهها و نگرشهای این شهرهای مذهبی و دانشجویان آنان در رابطه با مسئله حجاب است.

۲. پیشینه پژوهش

حجاب، از موضوعات اصلی و اساسی مطرح در زندگی انسانها و به خصوص زنان است که تحقیقات متعددی در رابطه با آن به رشته تحریر درآمده و هر کدام از چشم‌انداز و هدف خود، به بخشی از این موضوع پرداخته‌اند. یکی از مهم‌ترین کتابهایی تألیف شده در رابطه با حجاب، «مسئله حجاب» نوشته شهید مطهری (۱۳۵۳) است که به بررسی فلسفه پوشش از دیدگاه اسلام پرداخته است. از سایر کتب پیرامون حجاب می‌توان به کتابهای ذیل اشاره کرد: «زیباتر از گل؛ بیست دلیل عقلی و روان‌شناختی برای حجاب برتر» (مهدوی، ۱۳۹۶)، با بیان ۲۰ دلیل عقلی و روان‌شناختی برای چادر به عنوان حجاب برتر؛ «حجاب» (مهریزی، ۱۳۹۳) که به ۱۵ شبهه رایج درباره حجاب و پوشش در اسلام پاسخ داده است؛ «عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی اسلامی» (بانکی‌پور فرد، ۱۳۹۳) که در آن، پیرامون حجاب و عفاف،

بی‌بندوباری و روش برخورد با آن صحبت شده است؛ «پوشش اسلامی: چالشها و راهکارها» (بنیانیان، ۱۳۹۳)، شامل بررسی و آسیب‌شناسی بدحجابی و اصلاح آن؛ «چرا حجاب» (خرمی‌مشگانی، ۱۳۹۲)، که به موضوعاتی همچون معنا و چگونگی حجاب، همراه با یادآوری نقش زنان در اجتماع، لزوم، فواید و اثرات رعایت حجاب و پیامدهای آن پرداخته است؛ «حجاب من؛ نگرشی ساده اما نو به موضوع حجاب» (کشوری، ۱۳۹۰) که با نگاه دینی، حجاب و مباحث مرتبط با آن را بررسی کرده است و «راز حجاب» (اخوت، ۱۳۸۷) که به بررسی دیدگاه اسلام پرداخته و درباره حجاب و نفی ایجاد محدودیت توسط حجاب سخن گفته است.

علاوه بر کتاب، پایان‌نامه‌ها و پژوهشها و مقالات متعددی نیز در این زمینه نگاشته شده است که مشخصات برخی از آنها در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

ردیف	نویسندگان	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج
۱	قربان‌پور لفمنجانی و همکاران	۱۴۰۱	بررسی نقش دیدگاه انسان‌شناختی دانشجویان دختر در انتخاب نوع حجاب (مطالعه موردی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی گیلان)	کیفی و تحلیلی مضمون	دیدگاه انسان‌شناختی دختران باحجاب حول محورهای مخلوق بودن و کرامت و ارزش انسانی و مفاهیم معنوی و معرفتی و دیدگاه دختران حجاب نامناسب پیرامون فردیت، عرف و نوع و خودشکوفایی و ... است.
۲	حسامی و بصیرت	۱۳۹۹	عناصر جامعه‌پذیری (روش، محتوا، عوامل) حجاب در نظام اجتماعی قرآن	کیفی و اسنادی، منابع کتابخانه‌ای و تفسیری و مروری	جامعه‌پذیری حجاب در تحلیل از نظام اجتماعی مبتنی بر نظام توحیدی قرآن در عناصر جامعه‌پذیری (روش، محتوا و عوامل) آموزه‌های ویژه‌ای دارد.
۳	ایمنی و رحمان ستایش	۱۳۹۹	وجوب حجاب حکمی فردی با آثار اجتماعی	کیفی و تحلیلی	حکم فقهی حجاب، حقیقتی فردی با آثار اجتماعی است. به فرض آسیبهای اجتماعی

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۲۵

					<p>بی‌حجابی، حاکمیت می‌تواند به عنوان یک حکم ثانوی بر اساس قاعده «الضرورة تنقذ بقدرها» و «الضرورات تبيح المحظورات»، آحاد جامعه را به رعایت پوشش مطلوب شرعی ملزم کند.</p>
۴	حسین زاده و همکاران	۱۳۹۷	<p>بررسی رابطه عوامل اجتماعی و فرهنگی به هنجار پوشش اسلامی (حجاب)؛ مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲</p>	کمی	<p>داشتن تجربه مثبت قبل از رعایت حجاب با ۶۵ درصد اثرگذاری مستقیم و غیر مستقیم، بیشترین اثر مثبت بر نگرش دانشجویان نسبت به حجاب را دارد.</p>
۵	سالاری‌فر و همکاران	۱۳۹۶	<p>مدل نظری آسیب‌شناسی تربیت عفاف و حجاب در ایران</p>	<p>تحلیل محتوا، منابع دینی و نظر متخصصان</p>	<p>متخصصان ضمن تأیید بررسی آسیبهای تربیت عفاف در پنج حوزه خانواده، محیطهای آموزشی، رسانه‌ها، نهادهای حکومت و موقعیتهای مذهبی، تأثیر گویه‌های خانواده و محیطهای آموزشی، را بالاتر از سایر حوزه‌ها ارزیابی کردند.</p>
۶	رهنما، اکبرزاده آرانی و خاری آرانی	۱۳۹۴	<p>بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی، جایگاه آثار و جلوه‌های تربیتی آن</p>	<p>توصیفی و تحلیلی، منابع کتابخانه‌ای</p>	<p>آثار تربیتی حجاب در زمینه فردی و اجتماعی؛ فردی: شخصیت، سلامت جسمانی، استحکام خانواده، آرامش و امنیت. اجتماعی: مسئولیت اجتماعی، آزادی زن، سلامت اخلاقی جامعه، حفظ نیروی کار اقتصادی و حفظ استقلال فرهنگی.</p>
۷	طیبی‌نیا و احمدی	۱۳۹۲	<p>مدل‌یابی معادلات ساختاری حجاب و عفاف</p>	<p>کمی و پیمایشی</p>	<p>اصلی‌ترین معرف متغیر مکنون عفاف، باور است و پس از آن به ترتیب اهمیت:</p>

التزام عملی و آگاهی‌اند. همچنین معرفت‌های دیگر متغیر مکنون حجاب، به ترتیب اهمیت عبارتند از: التزام عملی، باور و آگاهی.					
گرایش به فمینیسم، مهم‌ترین متغیر مؤثر بر گرایش به حجاب است. دیگر متغیرها به ترتیب اهمیت عبارتند از: عوامل محرک اجتماعی، پایگاه اقتصادی اجتماعی، سبک زندگی و محل سکونت.	کمی و پیمایشی	«تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب مطالعه موردی: گرایش به حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه مازندران»	۱۳۹۱	شارع‌پور و همکاران	۸
فرایند نهادی کردن حجاب و عفاف و اصلاح واقعیت اجتماعی از طریق سه مرحله برونی کردن، درونی کردن و عینیت‌بخشی صورت می‌گیرد.	کیفی و اسنادی، کتابخانه‌ای	نهادی‌سازی عفاف و حجاب در جامعه؛ رویکردی فرایندی	۱۳۹۰	مختاریان‌پور و گنجعلی	۹
مذهب اگرچه تأثیری بر حجاب ندارد، ولی عامل کنترل‌کننده پوشش و حجاب زنان است. همچنین در امارات، زنانی که مذهبی بودند، بی‌حجابی را جذاب‌تر عنوان کردند.	کیفی، در میان زنان مسلمان آسیای جنوبی ساکن ایالات متحده و امارات متحده عربی	The Hijab Effect: An exploratory study of the influence of hijab and religiosity on perceived attractiveness of Muslim women in the United States and the United Arab Emirates	۲۰۱۵	پاشا زیدی	۱۰
داشتن نقاب باعث کاهش آزار و اذیت زنان می‌شود و نقاب (حجاب صورت) تأثیر سالمی بر زندگی اجتماعی پوشندگان آن دارد و پوشاندن سر با دوپاتا یا چادر، جایگزین مناسب گروه روسری است.	کمی	Hijab and sexual harassment among urban Muslim women: Role of continuity and consistency of practice	۲۰۲۳	فیاض و آمبرین	۱۱

همان‌طور که در پیشینه و عناوین تحقیقات مشخص است، کمتر پژوهشی به بررسی حجاب مطلوب، به خصوص از دیدگاه دانشجویان دختر با تحصیلات عالی و به روش کیفی

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ♦ ۱۲۷

و نظریه زمینه‌ای پرداخته است. لذا این پژوهش در نظر دارد ضمن بررسی این موضوع، اطلاعاتی کاربردی را در اختیار علاقه‌مندان این حوزه قرار دهد.

ب) روش پژوهش

روش‌شناسی چیزی جز مستندسازی راه طی شده در یک پژوهش نیست (پورعزت، ۱۳۹۳: ۳) که متناسب با اهداف و عوامل مختلف در پژوهش به کار گرفته می‌شود. روش پژوهش حاضر بر اساس هدف، از نوع توسعه‌ای و بر مبنای ماهیت روش، توصیفی-تحلیلی است. از آنجا که محقق به دنبال استخراج اطلاعات از طریق تعامل با افراد و درک نحوه تفسیر آنها از موضوع است، فلسفه حاکم بر این تحقیق، تفسیری است. رویکرد تحقیق، استقرایی بوده و گردآوری اطلاعات در بخش توصیفی از طریق روش کتابخانه‌ای و با تکیه بر اسناد و منابع مکتوب و اینترنتی و در بخش تحلیلی با روش پیمایشی و با استفاده از مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته، با شیوه نمونه‌گیری نظری و هدفمند شکل گرفته است؛ به طوری که در مصاحبه، از افراد شرکت‌کننده در پژوهش پرسیده می‌شود: «به نظر شما حجاب مطلوب دارای چه ویژگی‌هایی است؟» و در ادامه، سؤالات و گفتگو به سمت دریافت نظرات فرد مصاحبه‌شونده پیرامون عوامل مؤثر بر حجاب مطلوب و شرایط و پیامدهای آن هدایت می‌شود. بدین ترتیب، برای دستیابی به فهمی اکتشافی گونه از موضوع تحقیق، از رویکرد کیفی و راهبرد نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. (افشانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶)

نظریه زمینه‌ای یک روش پژوهش استقرایی و اکتشافی است که به محققان در حوزه‌های موضوعی گوناگون امکان می‌دهد تا به جای تکیه بر نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه اقدام کنند. لذا موضوع و هدف اصلی این روش، کشف نظریه بر اساس گردآوری نظام‌مند داده‌هاست. (گلسر و استراوس، ۱۹۶۷)

برای تحلیل داده‌ها از کدگذاری باز و تحلیل خط به خط گزاره‌ها و توسعه مفاهیم تا رسیدن به سطح بالاتری از انتزاع و کدگذاری محوری و گزینشی استفاده شده است. صحت و قابلیت اعتماد پژوهش با رعایت چهار معیار «اعتبارپذیری»، «انتقال‌پذیری»، «قابل اطمینان» و «تأییدپذیری» تضمین شد (حریری، ۱۳۸۵: ۷۵-۶۴). در مرحله نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، یک مقوله مهم تر به عنوان مقوله محوری یا مرکزی انتخاب شده و در مرکز فرایندی که در حال بررسی آن است (به عنوان پدیده مرکزی) قرار گرفته و سپس دیگر مقوله‌ها به آن ربط داده می‌شوند.

این مقوله‌های دیگر عبارتند از: شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها. این مرحله مشتمل بر ترسیم نموداری با عنوان الگوی کدگذاری است. الگوی کدگذاری روابط پیامدها را نشان می‌دهد. (کراسول، ۲۰۰۵: ۳۹۸)

انتخاب مشارکت‌کنندگان و نمونه در تحقیق کیفی، با هدف دستیابی به بیشترین اطلاعات درباره پدیده بررسی انجام می‌شود. به همین دلیل، نمونه پژوهش یا مشارکت‌کنندگان، انتخاب یا دعوت می‌شوند (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳۹). حجم نمونه و تعداد افراد مورد مصاحبه، با توجه به اشباع نظری^۱ پاسخهای سؤالات مورد بررسی مشخص می‌شود؛ به این صورت که هرگاه محقق متوجه شود پاسخهای داده‌شده و مصاحبه‌های انجام گرفته با افراد مطلع، به اندازه‌ای به همدیگر شباهت دارند که منجر به تکراری شدن پاسخها یا مصاحبه‌ها شده است و داده‌های جدیدی در آنها وجود ندارد، تعداد مصاحبه‌ها را کافی دانسته و دست از مصاحبه می‌کشد (محمدپور و رضایی، ۱۳۸۷: ۶). اشباع نظری، معیاری است برای تعیین نمونه‌ها که بر اساس آن، محقق تا جایی مصاحبه‌ها را ادامه می‌دهد که پاسخ به سؤالات عمده تحقیق، اشباع شده یا داده‌های جدیدی در فرایند گردآوری داده‌ها تولید نشود. (محمدپور، ۱۳۹۰: ۳۳۳)

جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه دانشجویان دختر با تحصیلات عالی در دانشگاههای اصفهان، قم، آزاد اسلامی اراک و کرمانشاه بودند که با هدف دستیابی به بیشترین اطلاعات انتخاب شدند و سعی شد با افرادی که اطلاعات بیشتری در این زمینه دارند، مصاحبه صورت بگیرد. در این پژوهش با انجام ۳۷ مصاحبه با دختران دانشجوی دانشگاههای مورد مطالعه، اشباع نظری مد نظر حاصل شد و مصاحبه‌ها تا ۴۰ نفر ادامه پیدا کرد؛ به نحوی که مصاحبه با افراد آتقدر ادامه یافت که دیگر پاسخهای جدیدی به دست نیامد و پاسخها در حال تکرار شدن بود. در جدول ۲، مشخصات مصاحبه‌شوندگان قابل مشاهده است.

جدول ۲: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	دانشگاههای مصاحبه‌شوندگان	تعداد	مدرک تحصیلی		
			کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری و حوزوی
۱	اصفهان	۱۰	۲	۴	۴
۲	قم	۸	۲	۳	۳
۳	آزاد اسلامی اراک	۹	۱	۶	۲
۴	آزاد اسلامی کرمانشاه	۱۰	۵	۳	۲

۱۱	۱۶	۱۰	۳۷	مجموع
----	----	----	----	-------

ج) یافته‌های پژوهش

در جریان پژوهش، با بررسی دقیق مفاهیم و مصاحبه‌ها و تحلیل موشکافانه آنها در یک فرایند طولانی، ۱۸۲ مفهوم اولیه، ۸۵ مقوله فرعی، ۱۸ مقوله اصلی و یک مقوله هسته با عنوان «حجاب مطلوب» بر ساخت شد.

در فرایند تهیه و تدوین نظریه در رویکرد زمینه‌ای، ابتدا مصاحبه‌ها انجام و سپس از طریق کدگذاری باز، مفاهیم و مقولات فرعی و در نتیجه، مقولات اصلی تبیین می‌شوند. نتیجه کدگذاری باز، مقولات کلی‌اند و سپس از طریق کدگذاری محوری، مقولات فرعی به دست آمده و در بخش گزینشی، مقولات اصلی به دست می‌آیند. در نهایت، مفاهیم و مقولات اصلی به دست آمده در قالب یک مدل پارادایمی، بر اساس رویکرد استروس و کوربین که شامل شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها می‌باشند، ترکیب می‌شوند تا تصویر روشن و بهتری از یافته‌ها ارائه دهند. خروجی کدگذاری گزینشی، مدل پارادایمی و ارائه نظریه مبنایی است. (طاهری بنچاری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵۱)

۱. شرایط علی

منظور، شرایط به وجود آورنده پدیده مورد مطالعه (حجاب مطلوب) است (استروس و کوربین، ۱۴۰۰). تحلیل مصاحبه‌های پاسخگویان، نشان از وجود چهار مقوله مرتبط با شرایط علی، شامل «اعتبار حجاب»، «عدالت اجتماعی»، «سرمایه اجتماعی» و «حمایت ادارک شده» برای ایجاد پدیده مورد مطالعه دارد. نظر برخی پاسخگویان در ذیل آمده است.

– پاسخگوی شماره ۸ که از دانشجویان تحصیلات تکمیلی و دانش‌آموختگان علوم حوزوی است، در رابطه با حجاب مطلوب بر این عقیده بود که: «به نظر من، بی‌حجابی یا حجابهای نامطلوب به علت پایین بودن عزت نفس، اعتماد به نفس و ضعف در شخصیت افراد است که باعث می‌شود اعتبار حجاب را زیر سؤال برده و برای آنکه دیده شوند، به انتخاب حجاب نامناسب روی می‌آورند».

– «به نظر من بهترین نوع حجاب، آن است که ارزش و اعتبار اجتماعی و انسانی فرد را در میان هم‌نوعان حفظ کند». (پاسخگوی شماره ۲۲)

«در اکثر مواقع، خانم‌ها به این خاطر پوشش مناسب را برای خود انتخاب نمی‌کنند؛ زیرا فکر می‌کنند نوع پوشش در جامعه بین آقایان و خانم‌ها دچار بی‌عدالتی شده و یا حتی به خاطر نوع پوششان ارتباط چندانی با دیگران برقرار نمی‌کنند، به همین دلیل به نظر من با مشارکت بیشتر بانوان و زمینه‌سازی اعتدال^۱ میان آنان، می‌توان سرمایه اجتماعی آنان را افزایش داد و در نتیجه، عزت و اعتماد به نفس آنها را در راستای پرهیز و دوری از کم‌حجابی یا بدحجابی اصلاح نمود». (پاسخگوی شماره ۴)

جدول ۳: شرایط علی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید بانوان

	مضمونهای اصلی	مفاهیم
شرایط علی	اعتبار حجاب	معرفی آیات و احادیث پیرامون حجاب
		ارزش‌بخشی به حجاب و عفاف در جامعه
		ایجاد حس برگزیده بودن با حجاب، حمایت از افراد باحجاب
		روشن‌سازی اهمیت و ارزش حجاب، کاریزمای حجاب
	قوانین و مقررات	ایجاد بسترهای عدالت در بهره از منابع
		شفاف‌سازی قوانین حجاب
		اصلاح مقررات حجاب
	سرمایه اجتماعی	حمایت از همدیگر، ایجاد پیوند و همبستگی اجتماعی
		رابطه صمیمی با یکدیگر، درک و پذیرش بالا، یکپارچگی
		گسترش ارتباط مادران و دختران
	حمایت ادراک‌شده	امنیت زنان، حمایت از بانوان با حجاب مناسب
		توجه به نیازها و خواسته‌های بانوان

۲. شرایط زمینه‌ای

منظور، شرایط بستر ساز و عامل مؤثر در شکل‌گیری پدیده مورد مطالعه است (همان). تحلیل پاسخهای مصاحبه‌شوندگان، باعث شکل‌گیری چهار مقوله محوری مرتبط با شرایط زمینه‌ای، شامل «مشارکت بانوان»، «فرهنگ‌سازی»، «آگاهی‌بخشی و تبلیغ» و «محیط خانوادگی و اجتماعی» شد. در ادامه، برخی اظهارات مصاحبه‌شوندگان آمده است.

«باید رفتار صحیح، آموزشهای مناسب، اصلاح عقاید و باورهای والدین، ایجاد یک نظام سالم اعتقادی و امکانات لازم، مانند فضاهای مخصوص بانوان برای تفریح، گردش،

۱. منظور از عدالت اجتماعی و اعتدال؛ مشارکت اجتماعی بیشتر زنان در امورات مختلف جامعه است.

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۳۱

مطالعه و اموری از این دست فراهم شود تا کسی که می‌خواهد حجاب مطلوب و مناسب داشته باشد، از این لحاظ مشکلی برایش پیش نیاید». (پاسخگوی شماره ۱۹)

- «داشتن و برگزیدن حجاب، ابتدا باید از سطوح پایین‌تر در جامعه، مانند خانواده، مهد کودک و مدارس آموزش داده شود و سپس با استفاده از رسانه‌ها و تبلیغات در جامعه نهادینه گردد». (پاسخگوی شماره ۷)

جدول ۴: شرایط زمینه‌ای مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید بانوان

شرایط زمینه‌ای	مضمونهای اصلی	مفاهیم
	مشارکت بانوان	
بهره‌مندی از نظرات بانوان به حجاب		
توجه به خواست و علایق بانوان		
استفاده از طراحان خانم برای طراحی حجاب		
فرهنگ‌سازی		آگاهی‌بخشی از عواقب بی‌حجابی
		واکنش مثبت به حجاب مناسب، عدم پیش‌داوری به حجاب
		توجه به سلامتی روحی، جسمی و روانی همراه حجاب
آگاهی‌بخشی و تبلیغ		تبلیغات مناسب حجاب
		القای ارزشها به سلبریتی‌های باحجاب و باحجابها
محیط خانوادگی و اجتماعی		ایجاد حس خدادوستی با حجاب، آموزش در خانواده
		تسهیل ازدواج، آموزش عفت و پاکدامنی

۳. شرایط مداخله‌گر

منظور، شرایط بسترساز و خاصی است که در شکل‌گیری پدیده مورد مطالعه مداخله دارد (همان). در این پژوهش بر اساس تحلیل مصاحبه‌ها، چهار مقوله «اصلاح زیرساختها»، «برنامه‌محوری»، «آموزش هوشمندانه» و «تعامل سازنده»، تحت عنوان شرایط مداخله‌گر شکل گرفت. برخی از نظرات پاسخگویان در ادامه آمده است.

- «وقتی من در جشنها (مخصوصاً جشنهای دینی و مذهبی) به عنوان مجری یا شرکت‌کننده حضور داشتم، دختر بچه‌های باحجاب و حتی بانوان بزرگ‌تر به خاطر داشتن حجاب مطلوب، در مقابل سایرین مورد تشویق و تمجید قرار می‌گرفتند و از نزدیک شاهد به وجود آمدن احساس خوب در فرد باحجاب و ترغیب سایرین به انتخاب پوشش مناسب‌تر بودم». (پاسخگوی شماره ۱۵)

- «باید کاربرد حجاب در جامعه توسط ارگانها و نهادهای مهم و حتی رسانه‌ها به خوبی تبیین و تمیز داده شود تا همگان بدانند که وقتی صحبت از حجاب کاربردی می‌شود، منظور یک حجاب برای همهٔ زمانها و مکانها نیست. حجاب بر حسب شرایط و موقعیت زمانی و مکانی متفاوت شکل می‌گیرد و پوششی مطلوب است که بتواند به بهترین نحو، فلسفهٔ حجاب را پوشش دهد و فرد را از انواع مسائل و آسیبها مصون بدارد». (پاسخگوی شماره ۱۴)

جدول ۵: شرایط مداخله‌گر مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید بانوان

مضمونهای اصلی	مفاهیم		
	اصلاح زیرساختها	ایجاد همکاری سازمانهای مرتبط با حجاب	نظارت بر رفتار و عملکرد متولیان حجاب
دقت در انتخاب نمونهٔ حجاب، تجدید نظر در تعریف حجاب		استفاده از مدل‌های حجاب زیبا، برطرف‌سازی کمبودهای حجاب	
برنامه‌محوری		پرهیز از برخورد نامناسب با بی‌حجابی، محتوای رسانه‌ای	آشنایی با حجاب
		آموزش برنامه‌ریزی شده	محیط آموزش کارا، ایجاد هویت مناسب با حجاب
	آموزش هوشمندانه	ایجاد حس نیاز و تفکر نسبت به حجاب	تلاش برای یاددهی و یادگیری حجاب مطلوب
تلاش برای یاددهی و یادگیری حجاب مطلوب		استفاده از طرحهای جدید جذب حجاب، تبادل طرحهای حجاب	
تعامل سازنده		تلاش برای یاددهی و یادگیری حجاب مطلوب	همکاری سازمانهای مختلف پیرامون حجاب

۴. راهبردها

منظور، کنشها و واکنشهایی است که برای کنترل، اداره، برخورد و دستیابی به مقولهٔ اصلی انجام می‌شوند (همان). در این پژوهش، چهار راهبرد برای حجاب مطلوب، شامل «حجاب کاربردی»، «اقدامات انگیزشی»، «آموزش مناسب» و «رفع موانع» به دست آمد. در عمدهٔ کتب و مطالعات انجام شدهٔ دینی و علمی، آموزش مناسب برای حفظ حجاب، ضروری دانسته شده است و عمدهٔ پاسخگویان نیز به آن اشاره داشته‌اند.

- «بر اساس تعالیم دینی، بهترین راه برای حفظ و نهادینه‌سازی حجاب در جامعه، آموزش مناسب و برنامه‌ریزی بر اساس دستورات دینی و منابع علمی است». (پاسخگوی شماره ۲۸)

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۳۳

«به نظر من علاوه بر داشتن حجاب مطلوب و مناسب در جامعه، باید بحث حجاب کاربردی بیشتر مد نظر قرار گیرد و منظور از حجاب کاربردی، یکی توجه به کارکردهای حجاب و دیگری وجود انواع مختلف حجاب است که در زمانها و مکانهای مختلف متفاوت است...» (پاسخگوی شماره ۳۲)

جدول ۶: راهبردهای مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید بانوان

راهبردها	مضمونهای اصلی	مفاهیم
	حجاب کاربردی	
ایجاد ارتباط حجاب با جوانب زندگی، ایجاد ارتباط حجاب با حفظ شایستگی، تنوع الگوهای مناسب پوشش		
اقدامات انگیزشی		دادن حس خوب به باحجابها، تشویق و تقدیر باحجابها
		تشویق و انگیزه‌بخشی به باحجابها، امتیازدهی، ارج نهادن بر رعایت و حفظ حجاب
آموزش مناسب		اهمیت و ضرورت حجاب در جامعه اسلامی، روشن کردن عواقب حجاب و بی‌حجابی
		تقویت فرهنگ حیا و عفت، آموزش رسانه‌ای صحیح
رفع موانع		کاهش بدبینی همسران، توجه به ابعاد اقتصادی
		به‌روز بودن، الگوگیری از سایرین، عدم تداخل حجاب و سیاست

۵. پیامدها

نتیجه کاربست راهبردها، پیامدهاست (همان) که شامل نتایج و اثرات تحقق مدل می‌باشند. در این پژوهش، پیامدها در دو مضمون اصلی پیامدهای اولیه و ثانویه به دست آمد که نتیجه عوامل مذکور در مدل ارائه شده (شکل ۱) آمده است. انتخاب حجاب مطلوب و ترویج آن در جامعه، باعث کاهش بروز اختلافات، کاهش طلاق، امنیت و آرامش بیشتر در خانواده و در جوانان، نگاه مثبت به یکدیگر، ارتقای حیای اجتماعی، آرامش و امنیت در سطح اجتماع می‌شود.

«مهم‌ترین پیامد اجتماعی حجاب مطلوب در سطح جامعه، بحث آرامش و امنیت در جامعه است؛ یعنی وقتی حجاب مطلوب در جامعه حاکم شد، جامعه در آرامش و امنیت به سر می‌برد و اعضای آن جامعه مستمراً به دنبال فعالیتهای اثربخش، تلاش در جهت مثبت، هدفدار و توأماً در حال کسب نشاط روحی و معنوی هستند. این دستاورد و انرژی‌های مثبت، در سایه پوشش مطلوب که یک امر فطری است، قطعاً آرامش را برای جامعه به ارمغان

خواهد آورد. از طرف دیگر به تحکیم بنیان خانواده نیز منجر می‌شود؛ زیرا طبق تحقیقات، بدحجابی و پوشش نامطلوب، مهم‌ترین آسیب را به بنیان خانواده وارد کرده است». (پاسخگوی شماره ۲۶)

برگزیدن حجاب مطلوب باعث حفظ کانون خانواده و حضور پررنگ‌تر زنان در جامعه و انجام مسئولیتهای خود به شکل بهتری می‌شود. همان‌طور که همگان می‌دانند، حجاب مصونیت است نه محدودیت و داشتن حجاب مطلوب، باعث مصون ماندن از خطرات و آسیبهای احتمالی ناشی از بدحجابی می‌شود.

- «از نتایج داشتن حجاب مطلوب، می‌توان به حفظ و ایجاد امنیت بانوان، حفظ و استحکام خانواده، حضور پررنگ بانوان در جامعه، تمرکز بیشتر بانوان در مسائل مهم همسر و فرزندان، کاهش طلاق و اختلافات خانوادگی و غیره اشاره نمود». (پاسخگوی شماره ۲)

با توجه به بستر مذهبی جامعه ایران و ضروری بودن حفظ حجاب در جامعه، داشتن حجاب مطلوب می‌تواند باعث کاهش انحرافات و بزهکاری، ارتقای ایمان و تقوای افراد، تربیت نسل شایسته، حفظ ارزشهای واقعی زن و حفظ انگیزه ازدواج و دوری از کارهای غیر اخلاقی در جامعه شود. در این رابطه، پاسخگویان نیز نکات ذیل را بیان کردند.

- «حفظ و رعایت حجاب، سبب حفظ انگیزه ازدواج و جلوگیری از روی آوردن به کارهای غیر اخلاقی است. بسیاری از مردان، زمانی که خانم بی‌حجابی را می‌بینند، ممکن است تحریک شوند و به لحاظ روانی بهم بریزند. مردی که نیاز درونش به اوج رسیده، اما هنوز امکان ازدواج ندارد، به لحاظ ذهنی و روحی تحت فشار زیادی قرار می‌گیرد. این باعث می‌شود که مردان به کارهای غیر اخلاقی روی آورند و نتوانند امور اجتماعی خود را به درستی انجام دهند. وقتی خانم‌ها به آسانی خود را در دسترس قرار می‌دهند و خیلی اوقات زیبایی‌های بدن خود را به نمایش می‌گذارند، مردان دیگر تمایل زیادی به ازدواج و مسئولیتهای سخت و دشوار اداره خانواده نمی‌دهند. اما اگر زنان با حجاب مطلوب در جامعه ظاهر شوند، راه کامیابی‌های غیر اخلاقی در جامعه بسته شده و انگیزه ازدواج و تمایل مردان به مسئولیتها و دشواری‌های تشکیل و اداره خانواده حفظ می‌شود». (پاسخگوی شماره ۴)

جدول ۷: پیامدهای مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید بانوان

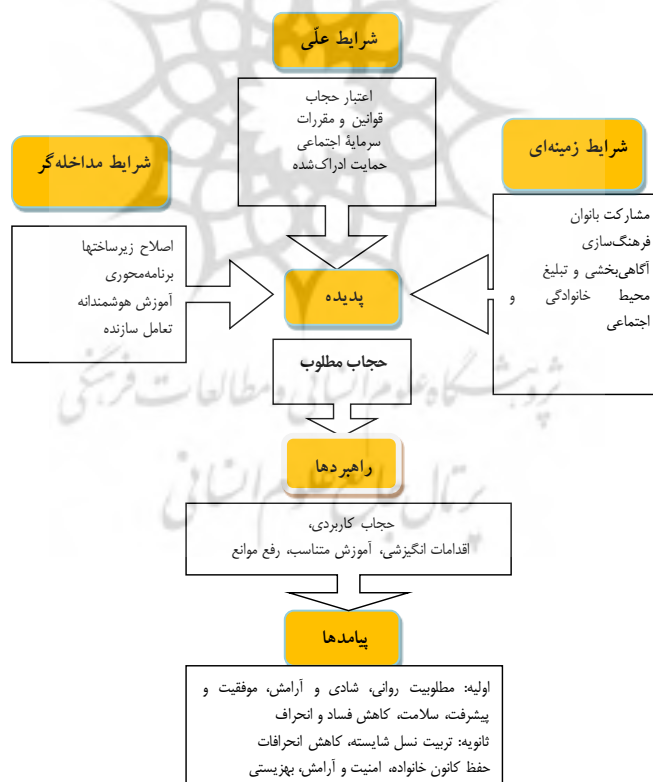
پیامدها	مفاهیم	
	مضمونهای اصلی	مطلوبیت روانی، شادی و نشاط روحی و معنوی
	پیامدهای اولیه	احساس امنیت و آرامش، کاهش اختلافات

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۳۵

		سلامت فردی، کاهش فساد و انحراف
		بهبود کیفیت زندگی، موفقیت و پیشرفت
	پیامدهای ثانویه	تداوم ارتباطات خانوادگی، تثبیت عفت و حجاب
		دوری از کارهای غیراخلاقی جمعی، ارتقای امنیت و آرامش
		حفظ کانون خانواده، افزایش سرمایه اجتماعی، بهزیستی جمعی
		توسعه اجتماعی، تربیت نسل شایسته

۶. مدل پارادایمی

در این قسمت از پژوهش، الگوی پارادایمی که نشان‌دهنده فرایندها و فعالیتهای مطالعه و پژوهش است ارائه می‌شود. در این الگو؛ شرایط علی و زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها قرار دارند که در رابطه با پدیده مرکزی و موضوع اصلی مطرح شده‌اند.

شکل ۱: مدل پارادایمی پژوهش

د) بحث و نتیجه‌گیری

حجاب از مهم‌ترین تعالیم دینی و مشترک میان ادیان و واقعیتی اجتماعی است که کیفیت و مطلوبیت آن، در ارتباط با مجموعه‌ای از علل، عوامل، شرایط، امکانات، ارزشها و هنجارهاست. با توجه به اهمیت حجاب در جوامع اسلامی و به خصوص کشور ایران و ارزش آن در تربیت شهروندی، برداشتها و تفاسیر مختلف از حجاب مطلوب و مناسب، در این پژوهش سعی شد تا مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دید دانشجویان دختر به عنوان یکی از گروه‌های اصلی حجاب در دانشگاههای اصفهان، قم، آزاد اسلامی اراک و کرمانشاه، تحلیل و بررسی و راهبردهای مهم در تحقق این امر، بازنمایی و معرفی شود.

داشتن حجاب و توجه به آن در ایران و جوامع دانشگاهی آن، که در شرایط نوسازی تدریجی اجتماعی و فرهنگی قرار دارند، مانعی برای حضور زنان در اجتماع و فعالیتهای مختلف علمی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی نیست و می‌تواند برای آنان مصونیت به همراه داشته باشد. بحث از پدیده حجاب مطلوب، در واقع ترکیبی از حفظ اعتقادات مذهبی و زندگی در جامعه مدرن همراه با تغییرات است.

هدف از انجام پژوهش حاضر، بازنمایی پدیده حجاب مطلوب از نقطه نظر و نگاه دانشجویان دختر است. نکته مهم، دستیابی به مدل پارادایمی است که به واسطه آن بتوان ضمن شناخت حجاب مطلوب، آن را مورد پذیرش و استقبال عمومی در جامعه قرار داد.

پس از بررسی مصاحبه‌ها و جمع‌بندی مفاهیم، مقوله هسته با عنوان «حجاب مطلوب» بر ساخت شد و سایر مقوله‌های آن در عناوین اعتبار حجاب، قوانین و مقررات، سرمایه اجتماعی، حمایت ادراک شده (شرایط علی)، مشارکت بانوان، فرهنگ سازی، آگاهی بخشی و تبلیغ، محیط خانوادگی و اجتماعی (شرایط زمینه‌ای)، اصلاح زیرساختها، برنامه محوری، آموزش هوشمندانه، تعامل سازنده (شرایط مداخله گر)، حجاب کاربردی، اقدامات انگیزشی، آموزش مناسب، رفع موانع (راهبردها) و پیامدهای اولیه، شامل مطلوبیت روانی، شادی و نشاط روحی و معنوی، احساس امنیت و آرامش، کاهش اختلافات، سلامت فردی، کاهش فساد و انحراف، بهبود کیفیت زندگی، موفقیت و پیشرفت و پیامدهای ثانویه، شامل تداوم ارتباطات خانوادگی، تثبیت عفت و حجاب، دوری از کارهای غیر اخلاقی جمعی، ارتقای امنیت و آرامش، حفظ کانون خانواده، افزایش سرمایه اجتماعی، بهزیستی جمعی، توسعه اجتماعی، تربیت نسل شایسته بر ساخت شدند.

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ♦ ۱۳۷

به طور کلی در این پژوهش، مجموعه‌ای از شرایط و عوامل که به نظر می‌رسد در حجاب مطلوب نقش داشته‌اند، در دو دسته عوامل انسانی و غیر انسانی تقسیم شدند. عوامل انسانی مؤثر در حجاب مطلوب، شامل مشارکت بانوان و اقداماتی است که باید در سطح جامعه توسط نیروهای انسانی در ابعاد فرهنگی، تبلیغی و نرم‌افزاری انجام شود؛ بدین معنا که شناخت، آگاهی، روزآمدی، مشارکت، تبلیغ و فرهنگ‌سازی پیرامون حجاب مناسب، می‌تواند برداشت و اقدام هر فرد را به حفظ و رعایت حجاب، به شکل مطلوب رقم بزند. در نتیجه، مطلوبیت روانی و احساس خوب افراد با حجاب مناسب می‌تواند به تأمین آرامش، بازخورد مثبت جامعه، اعتمادسازی، افزایش مشارکت، مدیریت قوانین به فراگیری بهتر آن و ماندگاری آن بینجامد. با این وجود ممکن است عوامل انسانی دیگری در حجاب مطلوب اثرگذار باشد که نیازمند تحقیقات بیشتر با شیوه‌های دیگر و حتی توسط محققان علوم دیگر است.

در بحث عوامل غیر انسانی، باید از شرایط و اموری صحبت کرد که بیشتر مرتبط با زیرساختها و امکانات و فضاهای موجود جامعه و به عبارتی، سازمانها و نهادهای مسئول است. از عوامل و شرایط اثرگذار بر حجاب مطلوب؛ برنامه‌محوری، اصلاح زیرساختها، تجدید نظر در قوانین و مدیریت صحیح است که شرایط را برای تحقق امر حجاب مطلوب آماده می‌کند؛ که این امر نیز تحقیقات بیشتری را طلب می‌کند. افزون بر این، تقویت باورها، آماده‌سازی شناختی و عاطفی برای برگزیدن حجاب مطلوب، مانند اقدامات انگیزشی، رفع موانع، فراهم‌سازی امکانات و آموزشهای لازم برای اقدام به حجاب مطلوب، از نکاتی است که دانشجویان دختر بر آن تأکید داشته‌اند و می‌تواند بر حجاب مطلوب و دستیابی به آن یاری‌رسان باشد.

حجاب مطلوب در ابعاد فردی و اجتماعی دارای آثار و نتایج سازنده‌ای است که از نظر گروه مورد مطالعه، برگزیدن آن باعث مطلوبیت روانی، رشد فردی و اجتماعی، موفقیت و پیشرفت، تربیت نسل شایسته، کاهش انحرافات، حفظ کانون خانواده، ارتقای امنیت و آرامش می‌شود و مصونیت اخلاقی و خانوادگی در پرتو حفظ حجاب، از پیامدهای آشکار حجاب مطلوب است؛ زیرا حجاب و پوشش اسلامی مانند یک حافظ ظاهری و باطنی در برابر نامحرم قلمداد می‌شود که نتیجه آن، مصونیت اخلاقی، خانوادگی و پیوند عمیق میان حجاب ظاهری و بازداری باطنی و به خصوص امنیت اجتماعی را فراهم می‌سازد (سلطانی رنایی، ۱۳۸۳: ۶۴). با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت که نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش

خوش‌فر و همکاران (۱۳۹۴) همسو است و عوامل مختلف فرهنگی، خانوادگی و اقتصادی، رابطه معناداری با رعایت و حفظ حجاب توسط بانوان دارند.

همچنین نتایج پژوهش حاضر با پژوهش علوی و همکاران (۱۳۹۵)، نشان از آن دارد که پدیده حجاب و عفاف، موضوعی گسترده و فرهنگی است که تحت تأثیر عوامل مختلف قرار دارد و لازم است افراد از طریق آموزش در خانواده و نهادهای آموزشی از دوران کودکی، این موضوع را در قالب رفتار مناسب، گزینش و رعایت حجاب مطلوب انجام شود. از پیامدهای حجاب مطلوب، داشتن آرامش، امنیت، حفظ نشاط، شادی، کاهش آسیبها و انحرافات اجتماعی است که در تحقیق چولکی (۱۳۹۲) و غیرتمند و همکاران (۱۳۹۳) نیز به آن نتایج اشاره شده است.

همچنان که در نتایج تحقیقات دیگر آمده است؛ رعایت و حفظ حجاب و عفاف، تضمین‌کننده امنیت و آرامش زنان در تعاملات اجتماعی و پدیدآورنده یک جامعه سالم و متعادل است. نتایج تحقیق فیاض و امیرین (۲۰۲۳) نیز نشان داد که رعایت و حفظ حجاب برای زنان، مانع از آزار جنسی آنان در جامعه می‌شود. تجارب کشورهای غربی در رابطه با آزادی و ولنگاری جنسی در دهه‌های متوالی گذشته که باعث سست شدن شدید بنیان خانواده، رشد منفی جمعیت، مشکلات اخلاقی و غیره شده است، بر اهمیت رعایت و حفظ حجاب و عفاف در محیط‌های فردی و اجتماعی تأکید می‌کند. (مختاریان پور و گنجعلی، ۱۳۹۰: ۱۴۸)

با این وجود، لازمه داشتن حجاب مطلوب، فراهم‌سازی شرایط، زمینه‌های لازم و به کارگیری صحیح راهبردهای علمی و به‌روز است که باعث فراهم‌سازی محیطی سالم، افراد و جامعه‌ای پویا و حرکت در جهت رشد و تعالی انسانها و به خصوص بانوان خواهد شد.

پیشنهادها

با توجه به شکاف میان حجاب موجود و حجاب مطلوب و یافته‌های پژوهش؛ انتخاب و اقدام به داشتن حجاب مطلوب با توجه به اهمیت آن در شریعت اسلام و جامعه اسلامی، در سالهای اخیر کمتر مورد توجه بوده و لازم است تا تعاریف، اقدامات و گزینش حجاب موجود بازبینی شوند. در این راستا، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- بازبینی قوانین، تعاریف و دستورالعملهای مربوط به حجاب با نگاه به نیازهای جامعه و نظر متخصصان و بانوان.

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ❖ ۱۳۹

- کمک و تسهیل در اجرای برنامه‌های مطلوب حجاب و ارزیابی آنها.
- آموزش حجاب و دقت در تربیت از منظر حجاب از دوران کودکی و مدرسه برای افراد.
- برگزاری مراسم تقدیر و تشکر و تشویق حجابهای برتر در ادارات و سازمانها.
- تقویت سرمایه اجتماعی و همکاری و همدلی میان بانوان در راستای برگزیدن یک حجاب مطلوب.
- اعتمادسازی و آگاهی بخشی درباره ضرورت و اثرات حجاب در زندگی دنیوی و اخروی.
- استفاده از تجارب و الگوهای آزمون شده و موفق توسط سایر کشورها.
- پرهیز از اقدامات سخت و قهری در رابطه با رعایت و حفظ حجاب و جایگزینی آن با اقدامات فرهنگی و سازنده.
- انجام پژوهشهای مکمل با موضوع با سایر روشهای تحقیق کمی و ترکیبی درباره حجاب مطلوب.
- تدوین الگوی حجاب مطلوب و انعطاف پذیر برای استفاده در همه زمانها و مکانها.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- قرآن کریم.
- ابن منظور، ابی الفضل جمال‌الدین (۲۰۰۰). **لسان العرب**. بیروت: دارالصاد.
- اخوت، زهرا سادات (۱۳۸۷). **راز حجاب**. تهران: پژوهش اخوت.
- استراوس، آنسلم و جولیت کورین (۱۴۰۰). **مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمین‌ای**. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نی، چ نهم.
- افشانی، سید علیرضا؛ علی روحانی و نگین نعیمی (۱۳۹۸). «**پروفایل‌های داغ‌دیده، مطالعه‌ای کیفی از بازنمایی فقدان در میان زنان داغ‌دیده یزدی**». توسعه مطالعات اجتماعی- فرهنگی، دوره هشتم، ش ۲: ۳۴-۹.
- اکبری، محمدرضا (۱۳۸۹). **حجاب در عصر ما**. تهران: پیام آزادی.
- ایمنی، معصومه؛ محمدکاظم رحمان ستایش (۱۳۹۹). «**وجوب حجاب حکمی فردی با آثار اجتماعی**». پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، دوره هشتم، ش ۲ (پیاپی ۲۸): ۱۷۷-۱۵۷.
- بانکی‌پور فرد، میرحسین (۱۳۹۳). **عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی اسلامی**. تهران: انقلاب اسلامی.
- بنیانیان، حسن (۱۳۹۳). **پوشش اسلامی: چالشها و راهکارها**. تهران: سوره مهر، چ سوم.
- پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۳). **درآمدی بر روش پژوهش علمی؛ فراگرد تدوین رساله پژوهشی و دفاع از آن**. تهران: میدانچی.
- جاوید، محمدجواد (۱۳۸۹). **تأملی بر مفهوم حجاب در ادیان الهی**. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- چولکی، غلامرضا (۱۳۹۲). «**نقش حجاب در آرامش و امنیت زنان از نظر اسلام**». مطالعات اطلاعات و امنیت اجتماعی، دوره سوم، ش ۴: ۱۳۳-۱۰۶.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵). **اصول و روشهای پژوهش کیفی**. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم تحقیقات).
- حسامی، فاضل و محمدیاسین بصیرت (۱۳۹۹). «**عناصر جامعه‌پذیری (روش، محتوا، عوامل) حجاب در نظام اجتماعی قرآن**». اسلام و مطالعات اجتماعی، سال هفتم، ش ۴ (پیاپی ۲۸): ۲۱۲-۹۷.
- حسین‌زاده، علی؛ محسن نیازی و الهام شفائی مقدم (۱۳۹۷). «**بررسی رابطه عوامل اجتماعی و فرهنگی به هنجار پوشش اسلامی (حجاب)؛ مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کاشان در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲**». دین و ارتباطات، سال بیست و پنجم، ش ۱ (پیاپی ۳۵): ۴۰-۹.

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۴۱

- حکیم، سید محسن (۱۹۶۹ م). **مستمسک العروه الوثقی**. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- خرمی مشکاتی، ابراهیم (۱۳۹۲). **چرا حجاب؟**. تهران: مرسل.
- خواجه‌نوری، بیژن و سعید زاهدی (۱۳۸۴). **جنبش زنان در ایران**. شیراز: مرغ سلیمان.
- خوش‌فر، غلامرضا؛ فاطمه باقری، سمیه برزگر و لیلی نورمحمدی (۱۳۹۴). «**بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب و راهکارهای ارتقای آن (مطالعه موردی شهروندان شهر گرگان)**». *مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی*، دوره سوم، ش ۴: ۷۳-۴۷.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). **المفردات فی غریب القرآن**. بیروت: دارالشامیه.
- رجالی، مه‌ری؛ مهناز مستأجران و مهران لطفی (۱۳۹۱). «**نگرش دانشجویان دختر دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان نسبت به حجاب و پوشش زنان و برخی عوامل مؤثر بر آن**». *تحقیقات نظام سلامت*، سال هشتم، ش ۳: ۴۳۱-۴۲۴.
- رنجبر، هادی؛ علی‌اکبر حق‌دوست، مهوش صلصالی، علیرضا خوشدل، محمدعلی سلیمانی و نسیم بهرامی (۱۳۹۱). «**نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع**». *مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران*، دوره دهم، ش ۳ (پیاپی ۳۹): ۲۵۰-۲۳۸.
- رهنما، اکبر؛ زهرا علی‌اکبرزاده آرانی و مجید خاری آرانی (۱۳۹۴). «**بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی، جایگاه آثار و جلوه‌های تربیتی آن**». *پژوهشنامه معارف قرآنی*، سال ششم، ش ۲۲: ۵۶-۳۷.
- سازمان تبلیغات اسلامی (۱۳۹۳). **پوشش و حجاب در ایران، موج اول**. قم: معاونت پژوهشی حوزه.
- سالاری‌فر، محمدرضا؛ مهدی بیاتی و حسن سالاری‌پور (۱۳۹۶). «**مدل نظری آسیب‌شناسی تربیت عفاف و حجاب در ایران**». *تربیت اسلامی*، سال دوازدهم، ش ۲۵: ۱۱۷-۹۵.
- سلطانی رنانی، سید مهدی (۱۳۸۳). «**حجاب و امنیت اجتماعی**». *درسهایی از مکتب اسلام*، سال چهل و چهارم، ش ۷: ۶۸-۶۲.
- شارع‌پور، محمود؛ سیده زینب تقوی و مهدی محمدی (۱۳۹۱). «**تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب، مطالعه موردی: گرایش به حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه مازندران**». *تحقیقات فرهنگی*، دوره پنجم، ش ۳: ۲۹-۱.
- طاهری بنچناری، رؤیا؛ حسین آقاجانی مرساء و علیرضا کلدی (۱۳۹۷). «**واکاوی پدیده طلاق، ریشه‌ها و پیامدها در شهر تهران ۱۳۹۵**». *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره نهم، ش ۲: ۱۶۴-۱۳۹.

- طیبی‌نیا، موسی و حبیب احمدی (۱۳۹۲). «مدل‌یابی معادلات ساختاری حجاب و عفاف»، زن و جامعه، سال چهارم، ش ۴: ۶۸-۴۵.
- علوی، سید مازیار؛ سید امیر آقایی، سید حسین حسینی و محمود علیگو (۱۳۹۵). «ریشه‌یابی عوامل مؤثر بر توسعه فرهنگ حجاب و عفاف و ارزیابی راهبردهای نقشه‌مهندسی فرهنگی (رویکرد سیستمی)». زن و خانواده، سال یازدهم، ش ۳۷: ۴۷-۷.
- عمید، حسن (۱۳۶۷). فرهنگ عمید. تهران: امیرکبیر.
- غیرتمند، سعید؛ نادر مختاری و محمدعلی عسکری (۱۳۹۳). «آثار فردی و اجتماعی حجاب و نقش آن در امنیت اجتماعی زنان». پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ش ۴.
- قربان‌پور لقمجانی، امیر؛ مرتضی کریمی، حمید قربان‌پور لقمجانی، آمنه رضائی و معصومه محدثی (۱۴۰۱). «بررسی نقش دیدگاه انسان‌شناختی دانشجویان دختر در انتخاب نوع حجاب (مطالعه موردی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی گیلان)». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال دوازدهم، ش ۱ (۴۲): ۸۷-۱۲۸.
- قربی، سید محمدجواد (۱۳۹۲). «نگرشی بر جنگ نرم علیه حجاب، بسترها، ابزارها و راهکارها»، فصلنامه مطالعات عملیات روانی، سال ۹، ش ۳۶: ۵۲-۲۹۲.
- کربلانی‌پازوکی، علی و محمدحسین خوانین‌زاده (۱۳۹۳). «آسیب‌شناسی مسئله عفاف و حجاب در بین دانشجویان دختر کارشناسی دانشگاه علامه طباطبائی». فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دوره پنجم، ش ۱۸ (پیاپی ۱۸): ۱۸۳-۱۵۹.
- کشوری، امین (۱۳۹۰). حجاب من؛ نگرشی ساده اما نو به موضوع حجاب. تهران: جام جم.
- محبوبی‌منش، حسین (۱۳۸۶). «تحلیل اجتماعی مسئله حجاب». کتاب زنان، ش ۳۸: ۳۶-۹.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۰). روش تحقیق کیفی، ضد روش ۲، مراحل و رویه‌های علمی در روش‌شناسی کیفی، ج دوم. تهران: جامعه‌شناسان.
- محمدپور، احمد و مهدی رضایی (۱۳۸۷). «درک معنایی پیامدهای ورود نوسازی به منطقه اورامان کردستان ایران به شیوه پژوهش زمینه‌ای». جامعه‌شناسی ایران، دوره نهم، ش ۲-۱: ۳۳-۳.
- مختاریان‌پور، مجید و اسدالله گنجعلی (۱۳۹۰). «نهادی‌سازی عفاف و حجاب در جامعه؛ رویکردی فرایندی». تحقیقات فرهنگی، دوره چهارم، ش ۲: ۱۵۱-۱۱۷.
- مریدی، محمدرضا و فائزه رهگذر (۱۳۹۵). «تحولات زیباشناسی مد لباس در ایران پس از انقلاب اسلامی». مبانی نظری هنرهای تجسمی، ش ۲: ۱۰۸-۹۵.

واکاوی مدل پارادایمی حجاب مطلوب از دیدگاه ... ۱۴۳

- مطهری، مرتضی (۱۳۵۳). **مسئله حجاب**. تهران: نشریه انجمن اسلامی.
- معین، محمد (۱۳۷۹). **فرهنگ فارسی**. تهران: امیرکبیر.
- مهدوی، سید ابوالحسن (۱۳۹۶). **زیباتر از گل؛ بیست دلیل عقلی و روان‌شناختی برای حجاب برتر**. اصفهان: مؤنون.
- مهریزی، مهدی (۱۳۹۳). **حجاب**. تهران: کانون اندیشه جوان.
- Creswell, J.W. (2005). **Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research** (2 nd edition).
- Fayyaz, W. & M. Ambreen (2023). "**Hijab and sexual harassment among urban Muslim women: Role of continuity and consistency of practice**". *Journal of Humanities, Arts and Social Sciences Studies (HASSS)*, Vol. 23, No. 1.
- Glaser, B. & A. Strauss (1967). **The Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research**. New York: Aldine de Gruyter.
- Pasha-Zaidi., N. (2015). "**The Hijab Effect: An exploratory study of the influence of hijab and religiosity on perceived attractiveness of Muslim women in the United States and the United Arab Emirates**". *Ethnicities*, 15: 742-758.
- Afshani, S.A.; A. Rouhani & N. Naimi (2019). "**Profiles of hot eyes, a qualitative study of the representation of loss among hot eyes of Yazdi women**". *Socio-Cultural Studies Development Quarterly*, Vol. 8, No 2: 9-34. (In Persian)
- Akbari, M (2010). **Hijab in our Age**. Tehran: Payam Azadi Publications. (In Persian)
- Alavi, S.M.; S.A. Aghaei, S.H. Hosseini & M. Aligo (2016). "**Finding the root of factors affecting the development of hijab and chastity culture and evaluation of cultural engineering map strategies (systemic approach)**". *Women and Family Cultural-Educational Quarterly*, years 11, No. 37: 7-47. (In Persian)
- Amid, H (1988). **Farhang Amid**. Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian)
- Bankipor Fard, M. (2014). **Chastity and hijab in Iranian Islamic lifestyle**. Tehran: Islamic Revolution Publishing House. (In Persian)
- Bonyanian, H. (2014). **Islamic covering: challenges and solutions**. Third edition, Tehran: Sore Mehr publishing company. (In Persian)
- Cholaki, Gh. (2013). "**The role of hijab in the peace and security of women from the point of view of Islam**". *Information Studies and Social Security Quarterly*, Vol. 3, No. 4: 106-133. (In Persian)
- Gharbi, S.M.J (2013). "**An attitude towards the soft war against hijab, platforms, tools and solutions**". *Psychological Operations Studies Quarterly*, Year 9, No. 36: 29-52. (In Persian)
- Ghirtamand, S.; N. Mokhtari & M.A. Askari (2014). "**Individual and social effects of hijab and its role in women's social security**". *Islamic Social Research Quarterly*, No. 4. (In Persian)

- Ghurbanpour Lafamjani, A.; M. Karimi, H. Gurbanpour Lafamjani, A. Rezaei & M. Muhaddesi (2022). **"Investigating the role of anthropological perspective of female students in choosing the type of hijab (a case study of Gilan Faculty of Literature and Humanities)"**. *Culture in Islamic University* 42, year 12, No. 1: 87-128. (In Persian)
- Hakim, S.M. (1969). **Mustamsk al-Arwa al-Waghhi**. Beirut: Dar Ehiya al-Trath al-Arabi.
- Hariri, N. (2006). **Principles and methods of qualitative research**. Tehran: Islamic Azad University (Research Sciences Unit). (In Persian)
- Hesami, F. & M. Basirt (2020). "Elements of socialization (method, content, factors) of hijab in the social system of the Qur'an". *Scientific research quarterly of Islam and social studies*, year 7, No. 4, series 28: 97-121. (In Persian)
- Hosseinzadeh, A.; M. Niazi & E. Shafai Moghadam (2018). **"Investigating the relationship between social and cultural factors to the norm of Islamic clothing (hijab); A Case study of Kashan University students in the academic year 2013-2014"**. *Journals of religion and communication*, Year 25, No. 1 (series 53): 9-40. (In Persian)
- Ibn Manzoor, Abi al-Fazl Jamaluddin (2000). **Arab Language**. Beirut: Dar al-Saad.
- Imani, M.; S. Rahman & K. Mohammad (2020). **"Mandatory hijab imposed by an individual with social effects"**. *Islamic Journal of Women and Family*, Vol. 8, No. 2 (Series 28): 157-177. (In Persian)
- Islamic Propaganda Organization (2014). **Covering and Hijab in Iran, First Wave**. Qom: Hozah Research Deputy, Domestic Limited Publications.
- Javid, M.J (2010). **A Reflection on the concept of hijab in divine religions**. Tehran: Research Institute of Cultural and Social Studies. (In Persian)
- Karbalai Pazuki, A & M.H. Khawaninzadeh (2014). **"Pathology of chastity and hijab among female undergraduate students of Allameh Tabatabai University"**. *Counseling and Psychotherapy Culture Quarterly*, Vol. 5, No. 18 (Series 18): 159-183. (In Persian)
- Keshvari, A. (2011). **My Hijab A simple but new approach to the issue of hijab**. Tehran: Jam Jam Publishing. (In Persian)
- Khajenouri, B. & S. Zahedi (2005). **Women's Movement in Iran**. Shiraz: Margh Suleiman Publishing House. (In Persian)
- Khorrami Meshgani, E. (2013). **Why Hijab**. Tehran: Mersal Publications. (In Persian)
- Khoshfar, Gh.; F. Bagheri, S. Barzegar & L. Noormahdi (2015). **"Investigation of factors affecting the tendency to wear hijab and ways to improve it (case study of Gorgan city citizens)"**. *Quarterly. Journal of Social and Cultural Development Studies*, Vol. 3, No. 4: 47-73. (In Persian)
- Mahboubimanesh, H. (2007). **"Social Analysis of Hijab Issue"**. *Women's Book*, No. 38L: 9-36. (In Persian)

- Mahdavi, S.A. (201۷). **More beautiful than flowers; twenty intellectual and psychological reasons for hijab top**. Isfahan: Momenun Publications. (In Persian)
- Mehrizi, M. (2014). **Hijab**. Tehran: Young Andisheh Center Publications. (In Persian)
- Mohammadpour, A. (2011). **Qualitative research method, anti-method 2, steps and scientific procedures in qualitative methodology**. Vol. 2. Tehran: Sociologists Press. (In Persian)
- Mohammadpour, A. & M. Rezaei (2008). "**Semantic understanding of the consequences of modernization in the Oraman region of Iran's Kurdistan by the method of contextual research**", *Iranian Journal of Sociology*, 9th Vol. No. 1-2: 3-33. (In Persian)
- Moin, M (2000). **Farhang Farsi**. Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian)
- Moridi, M. & F. Rahgozar (2016). "**Evolutions of Fashion Aesthetics in Iran after the Islamic Revolution**". *Theoretical Foundations of Visual Arts*, No. 2: 95-108. (In Persian)
- Motahari, M. (1974). **Hijab issue**. Tehran: Anjuman-e-Islami publication. (In Persian)
- Mukhtaryanpour, M. & A. Ganjali (2011). "**Institutionalization of chastity and hijab in society; A processual approach**". *Cultural Research Quarterly*, Vol. 4, No. 2: 117-151. (In Persian)
- Okhuvvat, Z.S. (2008). **The secret of hijab**. Tehran: Okhuvvat Research Publications. (In Persian)
- PourEzat, A.A (2014). **An introduction to the method of scientific research - the process of compiling a research thesis and defending it**. Tehran: Meidanchi Publishing. (In Persian)
- Ragheb Esfahani, Hossein bin Muhammad (1412 AH). **Al-Mufardat fi Gharib al-Qur'an**. Beirut: Dar al-Shamiya.
- Rahnama, A.; Z. Ali Akbarzadeh Arani & M. Khari Arani (2014). "**Investigating the concept of hijab in Islamic texts, the place of its works and its educational effects**". *Research Journal of Qur'anic Studies*, year 6, No. 22: 37-56. (In Persian)
- Ranjbar, H.; A.A. Haq Doust, M. Salasali, A. Khoshdel, M.A. Soleimani & N. Bahrami (2012). "**Sampling in qualitative research: a guide for getting started**". *Journal of the University of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran Army*, Vol. 10, No. 3(Series 39): 238-250. (In Persian)
- Rejali, M.; M. Mostajeran & M. Lotfi (2012). "**Attitude of female students of Isfahan University of Medical Sciences Faculty of Health towards hijab and women's clothing and some factors affecting it**". *Health System Research Journal*, Year 8, No. 3: 424-431. (In Persian)
- Salarifar, M.; M. Bayati & M. Salaripour (2016). "**Theoretical Model of the Pathology of Chastity Education and Hijab in Iran**". *Two scientific quarterly Journals of Islamic Education*, Q. 12, No.25: 95-117. (In Persian)

- Sharepour, M.; S.Z. Taqavi & M. Mohammadi (2012). "**Sociological analysis of factors affecting the tendency to wear hijab, a case study: tendency to wear hijab among female students of Mazandaran University**". *Cultural Research Quarterly*, Vol. 5, No. 3: 1-29. (In Persian)
- Soltani Renani, S.M. (2013). "**Hijab and social security**". *Lessons from the school of Islam*, year 44, No. 7: 62-68. (In Persian)
- Strauss, A. & J. Corbin (2021). **Basics of Qualitative Research: Techniques and Stages of Grounded Theory Production**. Translated by Ebrahim Afshar. 9th edition, Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Taheri Bonchnari, R.; H. Aghajani Mersa & A. Kaldi (2018). "**Analysis of the phenomenon of divorce, its roots and consequences in the city of Tehran 2015**". *Journal of Iran Social Issues Review*, 9th volume, 2nd issue: 139-164. (In Persian)
- Tayebiniya, M. & H. Ahmadi (2013). "**Modeling the Structural Equations of Hijab and Chastity**". *Women and Society Research Quarterly*, Year 4, No. 4: 45-68. (In Persian)

